

Nevenka Nićin

nicinnevenka@gmail.com

069799901

7. MENADŽMENT INVESTICIONI PROCESA

Osnovni motiv za strano direktno investiranje

- Polazište za svako organizovanje međunarodne proizvodnje mora da bude maksimizacija profita na dugi rok kao primarni motiv.
- Maksimizacija profita korporativnog sistema zavisi od dve komponente:
 1. Od maksimizacije profita svake pojedinačne afilijacije.
 2. Od uticaja aktivnosti svake afilijacije na preostali deo korporativnog sistema, koji može da bude pozitivan ili negativan.

- Motivi za investiranje u inostranstvu se obično dele na:
 - Strateške.
 - Bihevioralne (subjektivne).
 - Ekonomске motive.
- Strateški motivi su oni koji transnacionalne kompanije (TNK) podstiču na odlučivanje o poslovanju u inostranstvu.
- Razlikujemo četiri tipa međunarodne proizvodnje:
 - Proizvodnja radi obezbeđenja resursa (natural resource seekers).
 - Proizvodnja radi obezbeđenja tržišta (market seekers).
 - Proizvodnja radi ostvarenja veće efikasnosti (efficiency seekers).
 - Proizvodnja za sticanje strateških resursa/sposobnosti (strategic asset or capability seekers).

- Važan motiv za investiranje u inostranstvu jeste i obezbeđivanje različitih vrsta resursa po nižoj ceni nego što bi to bilo moguće u matičnoj zemlji.

- Afilijacija obično ostvarenu proizvodnju izvozi u matičnu zemlju radi poboljšanja konkurentske sposobnosti firme investitora na tržištima koja snabdeva, a na osnovu jeftinijih inputa.

- Tri vrste resursa mogu da budu motiv za preduzimanje stranih direktnih investicija:

- Fižički resursi*** - sirovine, minerali, poljoprivredni proizvodi. Investicije radi obezbeđenja prirodnih sirovina obično preduzimaju kompanije iz primarnog ili industrijskog sektora razvijenih zemalja ili zemalja u razvoju da bi obezbedile jeftin i siguran izvor za snabdevanje inputima za čiju dalju obradu poseduju komplementarne prerađivačke kapacitete.

- Jeftina nekvalifikovana ili polukvalifikovana radna snaga.*** Investitor je obično kompanija iz industrijskog ili servisnog sektora, koja u zemlji bogatoj jeftinom radnom snagom locira proizvodnju radno intenzivnih poluproizvoda ili finalnih proizvoda.
- Tehnološka, menadžerska, marketing i organizaciona znanja.*** Strane direktne investicije, motivisane obezbeđenjem ove vrste sofisticiranih resursa, preduzimaju se obično u formi strateških alijansi ili drugih neimovinskih formi saradnje i vezuju se za tehnološki intenzivne industrijske grane.

- Investicije koje su motivisane zadržavanjem postojećih ili osvajanjem novih tržišta, obično su usmerene u zemlje čija su tržišta opsluživana izvozom do trenutka kada je zemlja domaćin uvela određena trgovinska ograničenja, najčešće u vidu carinskih barijera.
- Motiv novoformirane afilijacije jeste samo opsluživanje lokalnog tržišta i, eventualno, tržišta susednih zemalja.
- Kada je veća efikasnost motiv preduzimanja stranih direktnih investicija, to drugim rečima znači da je u pitanju potreba za racionalizacijom strukture već postojećih afilijacija (motivisanih obezbeđenjem tržišta ili resursa) na takav način da TNK može ostvariti prednost zajedničkog upravljanja u geografski dislociranim kapacitetima.

- Proizvodnja za sticanje strateških resursa i sposobnosti - Ovaj tip investicija se najčešće ostvaruje kroz mehanizam kupovine aktive postojeće firme, obično konkurenta.
- Motiv nije da se iskoriste eventualne troškovne i marketinške prednosti koje određena kompanija poseduje, već da se udruže zajednički potencijali i prednosti radi ostvarenja dugoročnog strateškog cilja, a to je stalna ili sve veća međunarodna konkurentnost ili eliminacija, udruženim snagama, preostalih konkurenata na sve zahtevnijem tržištu.
- Postoje četiri kategorije subjektivnih motiva za poslovanje u inostranstvu:

- Poziv iz inostranstva koji može biti motiv za poslovni angažman ako dolazi sa uglednog i visokog mesta.
- Investiranje usled straha zbog gubitka tržišta.
- Slediti druge i ići u područja koja su u tom trenutku atraktivna i privlačna.
- Jak pritisak konkurencije na domaćem tržištu može biti motiv za investiranje i ugrožavanje konkurencije na tržištu konkurenta.
- Kategorija ekonomskih motiva međunarodnog poslovanja neposredno je vezana za nesavršenost tržišta robe i faktora proizvodnje, a obuhvata većinu motiva, koji su već objašnjeni, u okviru grupe strateških i subjektivnih motiva investiranja.

- Osnivanjem afilijacija na stranim tržištima TNK ostvaruje neke od sledećih ekonomskih prednosti takvog poduhvata: ekonomiju obima, razvijeniji marketing i menadžment iskustva, nadmoćnu tehnologiju, finansijske potencijale i diferenciranje proizvoda.

Načini ostvarivanja stranih direktnih investicija

- U zemljama u tranziciji, strane direktne investicije se ostvaruju na više načina i to:

- Direktnom kupovinom celog preduzeća u procesu privatizacije*

- Osnivanjem potpuno novog preduzeća*

-Kupovinom kontrolnog paketa akcija postojećeg preduzeća

-Dokapitalizacijom domaćeg preduzeća od strane inostranog investitora

-Zamenom spoljnog duga domaćeg preduzeća.

•Pozitivna strana direktnih investicija se najčešće vezuje za okolnost da se posredstvom stranih direktnih investicija vrši i svojevrsan transfer tehnologije u zemlje u koje se one plasiraju.

•Među ostalim pozitivnim efektima ovih investicija za domicilnu zemlju ističu se: povećanje spoljne trgovine, otvaranje novih radnih mesta, poboljšanje socijalne osnove i uopšte ubrzanje privrednog razvoja, kao i integracija domaće privrede u svetsku privredu i trgovinu.

- Pozitivne posledice stranih direktnih investicija postoje u slučaju ako one povećaju nacionalni dohodak zemlje u koju se investira, više nego što bi bilo povećanje nacionalnog dohotka u zemlji investitora od tog istog ulaganja.
- Negativna strana stranih direktnih investicija se vezuje, pre svega, sa bespoštednu eksploataciju prirodnih resursa i narušavanje ravnoteže prirodne sredine, zapostavljanje nacionalnih interesa zemlje domaćina i drugo.
- Smanjenje zaposlenosti i pogoršavanje trgovinskog bilansa kao posledice stranih direktnih investicija obično su u korelaciji.

- Nasuprot onima koji tvrde da strane direktne investicije povećavaju zaposlenost, jer kreiraju nova radna mesta, čuje se i mišljenje da zbog veće sklonosti prema uvozu, afilijacije stranih firmi smanjuju tražnju za domaćim proizvodima, a time smanjuju i zaposlenost i pogoršavaju trgovinski bilans zemije.

- Kao dodatni argumenti za negativno delovanje stranih direktnih investicija navode se i sledeći:

- Kvalitet zaposlenosti*** - strane afilijacije daju domaćim radnicima lošije poslove, a zadržavaju one bolje. Isto tako nudeći atraktivne uslove, TNK često povlače iz zemlje domaćina najkvalitetniju i najkvalifikovaniju domaću radnu snagu, tako da se može govoriti o efektu brain-drain (odliv mozgova).

-Istraživanje, razvoj i efekat centrale (headlquarter effect) - neke aktivnosti, kao što je istraživanje i razvoj, nose eksterne efekte i zato TNK nastoje da ih koncentrišu u matičnoj zemlji.

-Strateški efekat - "efekat strateške trgovinske politike", kojom se ostvaruje rast nacionalnog dohotka na tuđ račun.

Strane direktne investicije i razvoj

- Značaj stranih direktnih investicija za ekonomski rast i razvoj u savremenim uslovima postaje sve evidentniji po dva osnova.
- Kvantitativni rast stranih direktnih investicija, meren ukupnim stanjem ili tokovima, prevazilazi u apsolutnim vrednostima ključne ekonomske indikatore, kao što su: bruto društveni proizvod, izvoz i domaće kapitalne investicije.
- Kvalitativno, TNK kao osnovni agenti stranih direktnih investicija, postaju dominantni učesnici svetskog ekonomskog prostora, integrišući u sebi ključne ekonomske aktivnosti, odnosno investicije, trgovinu robom i uslugama, transfer tehnologije i finansijske tokove.

- U zemlju domaćina strane direktne investicije donose integrisani paket materijalnih i nematerijalnih resursa (kapital, tehnologija, menadžment, marketing, organizaciona znanja, obuku radne snage itd), koji služi kao alternativa migraciji radne snage i kao stimulans ekonomskom razvoju.

- Investicioni paket, s jedne strane, dopunjava raspoložive domaće faktore proizvodnje i kreira uslove za novu zaposlenost i rad i stimulise, a s druge strane, rast zemlje domaćina preko transfera tehnologije, obuke radne snage, uspostavljanja veza s ostalim delovima lokalne privrede i otvaranja puteva domaćim proizvođačima prema svetskom tržištu.

Teorijski okviri za analizu efekata stranih direktnih investicija

- S aspekta uticaja ulaznih i izlaznih investicija, izdvajaju se četiri faze ekonomskog razvoja:
 - *Prva faza:* ključnu ulogu u privlačenju ulaznih investicija imaju prirodni resursi, koji i dominiraju u "dijamantu" komparativnih prednosti zemlje domaćina.
 - Zemlja u toj fazi razvoja nema značajne komparativne prednosti, tako da su izlazne investicije minimalne.
 - Politika prema inostranim direktnim investicijama uglavnom je liberalna.

- ***Druga faza:*** u toj fazi razvoja povećavaju se domaće investicije i zemlja ulaže u razvoj javnih dobara, komunikacije i transport.
- Ulazne strane investicije mogu značajno podržati razvoj zemlje u toj fazi, posebno ako ona primenjuje izvozno orijentisanu razvojnu politiku.
- Struktura komparativnih prednosti zemlje, pomera se ka srednje kapitalno intezivnim sektorima i proizvodnji radno intezivnih, na znanju zasnovanih potrošnih dobara, tako da su izlazne investicije uglavnom tipa tržišno orijentisanih investicija.

- ***Treća faza:*** obuhvata prelaz od razvoja podržanog investicijama ka razvoju podržanom inovacijama.
- Dinamika inovativne aktivnosti je veoma naglašena, a inovacije postaju najznačajnija komponenta ekonomskog rasta zemlje.
- Konkurentnost firmi se sve manje zasniva na posedovanju prirodnih resursa, a sve više na menadžerskim i organizacionim prednostima i kvalitetu preduzetništva.

- **Četvrta faza:** to je najviša faza ekonomskog razvoja i znači prelaz u, tzv. postindustrijsko-servisno društvo.
- Tu fazu su do sada dostigle malobrojne industrijski najrazvijenije zemlje, lideri u istraživačko-razvojnim naporima i inovatori novih proizvoda i proizvodnih metoda.
- U toj fazi proizvodi se sastoje ili od roba koje sadrže značajan procenat uslužnog inputa, a nacionalne i prekogranične veze postaju sve intezivnije.
- Uspeh zemlje u akumulaciji aktive zavisi, pre svega, od njene sposobnosti da koordinira svoje resurse na regionalnoj i globalnoj osnovi.

- Razvojna politika zemlje domaćina uslovljava uticaj stranih direktnih investicija. Brzina i pravac delovanja stranih direktnih investicija na ekonomski razvoj zemlje domaćina, razlikovaće se u zemlji koja primenjuje uvozno supstitutivnu razvojnu strategiju od zemlje s izvozno orijentisanom razvojnom politikom, zasnovanom na delovanju tržišnog mehanizma.
- Uticaj stranih direktnih investicija na pojedine zemlje domaćine, može biti različit i usled razlika u postavljenim ciljevima između TNK koje preduzimaju inostrane direktne investicije i pojedinih nacionalnih vlada.
- Cilj TNK jeste da svojim međunarodnim operacijama obezbedi maksimalni profit svojim akcionarima.
- Ciljevi nacionalnih država su višestruki: od ekonomskog i nacionalnog suvereniteta, kulturnog identiteta i razvoja tehnoloških potencijala, do ekološke zaštite zemlje.

Alternativne metodologije procene efekata stranih direktnih investicija

- Mogući su sledeći pristupi u oceni efekata stranih direktnih investicija:
 - ***Posmatranje uticaja na jednu varijablu***, npr. proizvodnju s različitih aspekata, zemlje, industrijske grane ili firme.
 - ***Ocenjivanje doprinosa stranih direktnih investicija*** različitim ciljevima nacionalne ekonomije.
 - ***Analiza uticaja stranih direktnih investicija*** na određene pokazatelje ekonomskog i socijalnog blagostanja i prosperiteta, kao što su uticaj na društveni proizvod, produktivnost rada, konkurentnost, kvalitet proizvodnje, investicije, unapređenje ljudskih resursa, tehnološki potencijal, izvoz, industrijski odnosi i okruženje.

Uticaj ulaznih investicija na ekonomski razvoj zemlje domaćina

- Strane direktne investicije mogu da doprinesu ekonomskom razvoju zemlje domaćina, unapređivanjem faktora ekonomskog rasta i blagostanja zemlje:
 - Transferom kapitala - čime direktno proširuju njene potencijale rasta.
 - Transferom nove tehnologije i poslovne prakse.
 - Stimulisanjem inovacija i investicija u lokalnoj privredi povezivanjem sa domaćim kompanijama.

- Unapređenjem kvaliteta ljudskih resursa putem treninga i obuke lokalne radne snage.
- Obezbeđenjem pristupa međunarodnim tržištima roba i kapitala.
- Podržavanjem i širenjem izvoza industrijskih proizvoda.
- Povećanjem efikasnosti nacionalne privrede i to direktno - snižavanjem troškova proizvodnje i indirektno - podsticanjem konkurencije na domaćem tržištu roba i inputa.
- Delovanjem kroz sve ove kanale tokom vremena strane direktne investicije mogu da doprinesu povećanju ukupne međunarodne konkurentnosti zemlje domaćina.

- Zemlja domaćin, pomoću stranih direktnih investicija, može da obezbedi sledeće potencijalne prednosti:
 - Konvencionalne efekte koje donose investicije kao faktor integracija.
 - Eksterne ekonomije ili prednosti koje strane direktne investicije donose, ali koje nisu deo motivacije kompanije investitora.

Efekti koje donose strane direktne investicije kao faktor integracije

- Investicije su forma međunarodne integracije i uz konvencionalne forme integracije kao što su: trgovina robom i uslugama i portfolio investicije, omogućavaju povećanje efikasnosti.
- Sa industrijsko-organizacionog aspekta, strane direktne investicije, samo su sredstvo da se olakša trgovina robom, uslugama i znanjem, pri čemu strane direktne investicije uvećavaju klasične prednosti međunarodne trgovine.
- Važna karakterisitika stranih direktnih investicija jeste što one omogućuju razmenu tzv. nematerijalne aktive - znanja, koje na drugi način ne bi moglo da se prenese zbog nepostojanja tržišta koje nosiocu znanja može da obezbedi adekvatnu rentu za prednosti koje poseduje.

Strane direktne investicije i eksterne prednosti

- Ovi efekti su vezani za nemogućnost firme investitora da u potpunosti "zastiti" svoje specifične prednosti, pa se, stoga i govori o eksternim ekonomijama. koje nisu vezane za motivaciju kompanija uključenih u investicioni poduhvat.
- Ti efekti su još teže merljivi od efekata integracije.
- Navodi se sedam faktora koji uslovljavaju koliko će zemlja domaćin ostvarivati na planu eksterne ekonomije od stranih direktnih investicija:
 - Obim i priroda specifičnih prednosti koje TNK donosi u zemlju domaćina.

- Nivo razvoja i makroorganizaciona strategija zemlje investitora i zemlje domaćina.
- Postojeći kapaciteti snabdevanja i apsorpcije lokalnih firmi u zemlji domaćinu i njihova reakcija na ulaznu investiciju.
- Lokalne specifične prednosti za apsorpciju i akumulaciju novih znanja, tehnologije i menadžerskih sposobnosti, konkurentska pozicija i struktura tržišta onog sektora u kojem je došlo do investiranja pre stranog prisustva.
- Karakteristike tržišta intermedijalnih proizvoda.
- Tip strane investicije.
- Globalna strategija TNK investitora.

- Najčešće zanemarivan eksterni efekat internacionalizacije kompanija jeste susretanje različitih poslovnih kultura, običaja, načina razmišljanja, rada i ukupnog življenja (npr. razlika između američke menadžment prakse - pragmatične, profesionalne, čvrsto zasnovane na ugovoru i japanske - tradicionalne filozofske i veoma detaljne u pristupu).
- Efekti uvođenja bitno drugačijih načina rada i razmišljanja mogu da budu veoma značajni i dalekosežni po zemlju domaćina.

-Relativno veliko tržište na kojem postoji rastuća tražnja.

-Zaključivanjem sporazuma o slobodnoj trgovini u Jugoistočnoj Evropi na tržištu od pedeset miliona ljudi biće moguć bescarinski izvoz.

-Relativno povoljan geografski položaj između Centralne Evrope, sa jedne strane i Grčke i Turske, odnosno Bliskog istoka, sa druge strane, veliki broj preduzeća koja su u procesu privatizacije biti ponuđena na prodaju.

•Prema rang listi međunarodne nevladine organizacije Transparency International, Srbija spada u deset zemalja u kojima je najšire rasprostranjena korupcija.

- Široko rasprostranjena korupcija vodi pogrešnoj alokaciji resursa, opadanju opšte ekonomske aktivnosti, odsustvu investicione aktivnosti domaćih i inostranih investitora, povećanju transakcionih troškova, rizika poslovanja i drugo.
- Empirijska istraživanja su potvrdila da zemlje sa široko rasprostranjenom korupcijom imaju inferiorne ekonomske performanse, kao i da strani investitori najčešće zaobilaze takve zemlje.

Predlozi mera za povećanje priliva stranih direktnih investicija

- Potrebno je hitno usvojiti novi Zakon o stranim investicijama kojim bi se povećala atraktivnost Srbije za inostrane investitore.
- U skladu sa predlogom novog zakona o stranim direktnim investicijama, trebalo bi smanjiti broj oblasti u kojima nije dozvoljeno većinsko učešće stranog investitora, ukinuti odredbu o odobravanju inostranih direktnih investicija po osnovu reciprociteta, dozvoliti stranim licima da mogu da poseduju i građevinsko zemljište i drugo.

- Istovremeno, potrebno je sklopiti sa što većim brojem zemalja sporazume o izbegavanju dvostrukog oporezivanja.
- Potencijalan problem može biti i neefikasan sudski sistem.
- Rešavanje privrednih sporova je dugotrajno i može potrajati više godina, što ne odgovara potrebama privrede i biznisa.
- Potrebno je nastaviti i sa reformom pravnog sistema u ekonomskoj sferi, donošenjem novih zakona koji odgovaraju tržišnoj privredi.
- Bilo bi poželjno kada bi ovi zakoni bili harmonizovani sa zakonima EU.

- Pre svega, potrebno je donošenje novih zakona u sledećim oblastima: donošenje novog zakona o stranim investicijama, zakona o računovodstvu, zakona o antimonopolskoj politici, zakona o kontroli cena, zakona o javnim nabavkama, reformi obračuna i naplate poreza i doprinosa iz plata, zakona o bankrotstvu i dr.
- Od velikog značaja je ubrzanje sprovođenja reforme finansijskog sistema.
- Prisutna je hronično nezadovoljena tražnja za finansijskim sredstvima, a kamatne stope su daleko više od onih koje postoje na svetskom tržištu, pa i zemljama u okruženju.

- Slabo funkcionisanje finansijskog sistema onemogućava i normalno funkcionisanje realnog sektora, što ostavlja vrlo loš utisak na potencijalne strane investitore.
- Stvaranjem zone slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi povećaće se atraktivnost ovog područja za inostrane investitore imajući u vidu mogućnosti bescarinskog izvoza.
- Zbog toga je potrebno u predviđenom roku sklopiti bilateralne sporazume o slobodnoj trgovini sa svim zemljama Jugoistočne Evrope.
- Istovremeno potrebno je angažovati se i na sklapanju sporazuma o slobodnoj trgovini i sa ostalim zemljama Istočne Evrope sa kojima još nisu sklopljeni.
- U ovom kontekstu uzor može da bude Mađarska koja je sklopila ovakve sporazume sa više od šezdeset zemalja.

- Infrastruktura u Srbiji je u dosta lošem stanju i predstavlja otežavajući faktor za normalno poslovanje. Imajući u vidu nedostatak finansijskih sredstava potrebno je hitno sprovesti njenu modernizaciju putem koncesija ili pak finansiranjem iz međunarodnih kredita.
- Potrebno je preduzeti mere u cilju olakšavanja boravka stranih investitora.
- Proceduru dobijanja viza je potrebno pojednostaviti, a vize odobravati na duži vremenski period.
- Vlada treba da se angažuje na sklapanju sporazuma, sa što većim brojem zemalja o uvođenju međusobnog bezviznog režima.
- Zbog lošeg imidža iz poslednje decenije prošlog veka, potrebno je posvetiti značajnu pažnju međunarodnom marketingu (public relation) Srbije.

- Iskustva naprednih privreda u tranziciji, ukazuju na veliki značaj promocije zemlje u privlačenju stranih investicija.
- U tom cilju potrebno je izvršiti: promociju mogućnosti za strane investicije, ponuditi sve relevantne informacije stranim investitorima i raditi na kreiranju pozitivnog imidža zemlje kao atraktivne destinacije za strane investicije.
- Na kraju, ali ne po značaju, potrebno je obezbediti unutrašnju socijalnu stabilnost, jer česti štrajkovi i demonstracije radnika deluju destimulativno na inostrane investitore.

- U tom kontekstu bilo bi korisno formiranje institucija za ranu prevenciju konflikata.
- Jednu takvu instituciju bi trebalo formirati na tripartitnoj osnovi: sindikat – poslodavci – vlada.
- Ona bi obavljala sledeće poslove: pratila, izučavala i ocenjivala mere ekonomske i socijalne politike i njihov uticaj na socijalnu stabilnost i razvoj; posredovala u rešavanju sporova između sindikata i poslodavaca; davala mišljenje o zakonskim rešenjima iz oblasti radnih odnosa i socijalnih pitanja; pratila i ocenjivala uticaj promena cena i plata na ekonomsku stabilnost i drugo.